

УДК 347.961

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-4>**Мондриївський Валентин Миколайович**

заступник голови Київської міської державної адміністрації,

Київський міжнародний університет

ORCID: 0000-0002-1307-8048

**ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ
НОТАРІАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Стаття присвячена питанню класифікації нотаріальних проваджень, розкрита їх сутність та запропоновані нові критерії для їх класифікації, зокрема, за суб'єктивним складом нотаріального провадження. Значну увагу зосереджено на питанні нотаріального провадження як комплексного правового інституту, загальних і конкретних умовах вчинення нотаріальних дій.

Аналіз останніх тенденцій досліджень у сфері юридичної науки свідчить про збільшення рівня інтересу до позасудових форм захисту порушених цивільних прав. Не є винятком і нотаріальна форма як один із різновидів юрисдикційних форм захисту цивільних прав. Щоправда, з огляду на кількість наявних праць можемо впевнено стверджувати, що для формування наукового й законодавчого підґрунтя і підвищення ефективності функціонування вказаного механізму спрямованість теоретичних розробок проблем захисту цивільних прав нотаріусом на сьогодні потребує подальшого розширення.

Активний розвиток економічних відносин, системні кроки в напрямі євроінтеграційного розвитку України суттєво змінюють значення інституту нотаріату в забезпеченні захисту й реалізації прав і свобод громадян. Нотаріат виступає не лише як орган превентивного правосуддя, але і як правозахисного інституту, адже бере активну участь у цивільному обороті. За допомогою інституту нотаріату держава вживає превентивні заходи, що забезпечують юридичну безпеку в суспільстві, що, зі свого боку, є одним із головних завдань держави і показником її спроможності.

Це все аргументує безсумнівну актуальність проведення теоретичних і практичних досліджень правових засад організації нотаріального процесу та вироблення практичних рекомендацій щодо механізму вдосконалення.

Ключові слова: нотаріальні відносини, суб'єкти нотаріальних правовідносин, нотаріальна діяльність, нотаріат, нотаріус, класифікація, факти, нотаріальне провадження, нотаріальний процес, нотаріальні дії.

Mondriivsky V. M. FEATURES OF THE CLASSIFICATION OF NOTARY PROCEEDINGS

The article is devoted to the issue of classification of notarial proceedings, their essence is revealed and new criteria for their classification are proposed, in particular, according to the subject composition of notarial proceedings. Considerable attention is focused on the issue of notarial proceedings as a complex legal institution, general and specific conditions for notarial actions.

The analysis of the latest research trends in the field of legal science indicates an increase in the level of interest in extrajudicial forms of protection of violated civil rights. The notarial form is no exception as one of the varieties of jurisdictional forms of protection of civil rights. However, given the number of available works, we can confidently state that in order to form a scientific and legislative basis and increase the efficiency of the functioning of the specified mechanism, the direction of theoretical development of the problems of civil rights protection by a notary today needs further expansion.

The active development of economic relations, systemic steps in the direction of the European integration development of Ukraine significantly change the importance of the notary institution in ensuring the protection and realization of the rights and freedoms of citizens. It is necessary to take into account that for the sake of the formation of scientific and legislative basis, and together with this, increasing the efficiency of the functioning of the specified mechanism, the direction of theoretical developments of the problems of civil rights protection as a notary today needs further expansion.

Notary acts not only as a body of preventive justice, but also as a human rights institution, because it takes an active part in civil turnover. With the help of the notary institution, the state takes preventive measures that ensure legal security in society, which, in turn, is one of the main tasks of the state and an indicator of its capacity.

All this argues for the undoubted relevance of conducting theoretical and practical studies of the legal foundations of the organization of the notarial process and the development of practical recommendations regarding the improvement mechanism.

Key words: *notarial relations, subjects of notarial legal relations, notarial activity, notary, notary, classification, facts, notarial proceedings, notarial process, notarial actions.*

Вступ. Інститут нотаріату на цей час не отримав належного відображення й закріплення в Конституції України. Із самої суті Конституції України випливає більш вагома роль нотаріату в розвитку конституційно-правових відносин, які сприяють їх стабільності та захисту прав і свобод людини і громадянина. Розбудова правової держави зумовлює розвиток інституту нотаріату, роль і місце якого в правовій системі країни стають дедалі більш значимими в умовах подальшого розвитку приватної власності й економічних відносин.

Питання класифікації проваджень у нотаріальній діяльності досліджували такі вчені, як К. С. Юдельсон, В. Н. Аргонов, З. А. Іскендеров, І. А. Кесарева, С. Я. Фурса, С. О. Кізлова, Т. С. Андрущенко, Ю. В. Нікітіна, М. В. Бондарева.

Актуальність і новизна дослідження. Україна обрала європейський вектор розвитку, а тому особливої уваги потребує визначення правового статусу нотаріуса як суб'єкта, що забезпечує захист прав і законних інтересів громадян, також особливої уваги потребують класифікація нотаріальних проваджень, їх ознаки. Праці вітчизняних учених не охоплюють усього спектра проблем, що потребують вивчення, тому необхідність теоретичного обґрунтування й визначення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності нотаріусів обумовила вибір теми і її актуальність.

Метою дослідження є теоретичне узагальнення поняття нотаріальних проваджень, вивчення та характеристика видів проваджень у нотаріальній діяльності та їх подальша класифікація за певними ознаками, що обумовлено зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено сукупність методів і при-

йомів наукового пізнання, як загальнонаукових (діалектичний, логічний, системний аналіз), так і спеціальних (документальний, порівняльно-правовий аналіз).

Головним у статті виступає діалектичний метод пізнання механізму конституційно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина в нотаріальному процесі, який дає змогу розглянути його у взаємозв'язку окремих елементів, виявити усталені напрями й закономірності загалом.

Застосований логіко-семантичний метод сприяв поглибленню понятійного апарату регулювання нотаріальної діяльності.

Документальний аналіз було застосовано в дослідженні норм, які налагоджують роботу суб'єктів правового регулювання нотаріальної діяльності з метою їх удосконалення.

Інститут нотаріату має важливе значення у вітчизняній юридичній науці. Насамперед це пов'язано з потребою у визначенні правової природи інституту нотаріату та його місця в системі правових інститутів і галузей права, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства.

Право громадян на отримання правової допомоги, зокрема нотаріально-правової, що забезпечується органами, наділеними правом учиняти нотаріальні дії, гарантується та забезпечується Конституцією України.

На думку Долинської М. С., нотаріальна діяльність має превентивний характер, що спрямований на юридичне закріплення безспірних прав (надання офіційної сили фактам і документам), оформлення яких здійснюється органами нотаріату та квазінотаріату, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів осіб [1, с. 40].

Правовому регулюванню підлягають форми та порядок вчинення конкретних нотаріальних дій. Особливість нотаріальної діяль-

ності в тому, що основною функцією є попередження порушення права.

Нотаріат і нотаріальна діяльність співвідносяться як правовий інститут і система правовідносин, які виникають у зв'язку і з організацією нотаріату, і з безпосереднім учиненням нотаріальних дій (нотаріальним процесом).

Нотаріальні процесуальні правові відносини мають такі ознаки:

- правовий характер, який визначається нормами як законодавства про нотаріат, так і нормами матеріального права;
- безспірність юридичних фактів, що є підставою нотаріального провадження;
- нотаріус є обов'язковим суб'єктом нотаріальних відносин, уповноваженим на вчинення нотаріальних проваджень;
- нотаріус не виходить за межі, передбачені національним законодавством або міжнародним правом;
- добровільний характер участі в межах нотаріального процесу;
- багатосуб'єктність відносин;
- нерозголошення змісту нотаріальних дій;
- єдина нотаріальна процесуальна форма [2, с. 17].

Нотаріальним процесом охоплюються різні види нотаріальних проваджень, правові особливості яких визначають специфіку нотаріального процесу в їх учиненні. Це є підставою для виділення характерних ознак, які дають змогу говорити про різні властивості нотаріальних проваджень.

Нотаріальна процедура має загальний порядок та спеціальні правила нотаріальних проваджень (загальні правила та специфічні – посвідчення окремих видів договорів).

У теорії нотаріального процесу ототожене визначення поняття «нотаріальне провадження» як сукупність процесуальних дій, які у визначеному законом порядку вчиняються нотаріусом та іншими суб'єктами нотаріального процесу, спрямовані на посвідчення безспірних прав з метою надання їм юридичної достовірності [3, с. 56].

Потрібно звернути особливу увагу на те, що законодавством визначені випадки, коли юридичні обставини мають бути зафіксовані

виключно нотаріусами. Значна частина нотаріальних проваджень вчиняються не тільки в силу вимог законодавства, а й за власною волею заінтересованих осіб, тобто на добровільній основі, зокрема, у разі смерті одиної особи вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Перейдемо більш детально до визначення поняття процедури вчинення нотаріального провадження. Ця процедура характеризується як механізм здійснення нотаріальних дій суб'єктом владних повноважень, права та обов'язки учасників нотаріального процесу, а також як сукупність правових норм, що регламентують послідовність поведінки суб'єктів, загальні та спеціальні підстави вчинення нотаріальних проваджень.

Доцільно виокремити специфічну рису нотаріального провадження як процесуальну дію, що вчиняється нотаріусом у передбаченій законом послідовності. Нотаріальна дія – це окрема дія уповноваженої особи, що характеризується окремим змістом і є складовою процесу оформлення провадження.

Як зазначають вчені, нотаріальні провадження, які вчиняються нотаріусом, можуть поділятися за класифікацією та здійснюватися за критеріями, що має допомогти кращому розумінню їх сутності та запам'ятовуванню досить широкого їх переліку.

На думку О. О. Кармази, здійснення нотаріальних дій і результат цих дій мають спільні ознаки й об'єднуються єдиним поняттям – нотаріальна дія. Але зіставлення цих понять не є рівномірним, оскільки нотаріальна дія як елемент здійснення нотаріальних дій представляється як більш спеціальне до загального [4, с. 10].

Аналізуючи положення Закону України «Про нотаріат», можемо охарактеризувати критерії класифікації нотаріальних проваджень, тоді як в юридичній літературі виділяється лише один спосіб класифікації.

Дотримуючись доктрини комплексного підходу до вчинення нотаріальних дій з метою об'єднання їх в один нотаріальний процес, вважаємо за потрібне приділити особливу увагу окремим нотаріальним провадженням для виявлення та встановлення характерних

особливостей окремих їх груп, що в подальшому надасть змогу говорити про запровадження єдиної форми їх вчинення і лише після цього – про умови їх об'єднання в один нотаріальний процес.

Класифікація нотаріальних проваджень може здійснюватися за певними ознаками, що допомагають кращому розумінню та запам'ятовуванню досить широкого їх переліку. Класифікуючи нотаріальні дії, ми впорядковуємо та полегшуємо їх аналіз, звертаємо увагу на особливості їх дослідження й оцінку залежно від місця, яке вони посідають у класифікаційній системі. Така класифікація нотаріальних дій має як теоретичне, так і практичне значення. Згруповуючи нотаріальні провадження за певними ознаками, ми вивчаємо їх матеріальну та процесуальну природу, що дає змогу говорити про подальший розвиток теорії нотаріального процесу та її вплив на становлення і вдосконалення законодавства про нотаріат [5, с. 1].

Залежно від видів органів, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, можна виокремити такі групи територіальної компетенції:

1. Компетенція державних і приватних нотаріусів. Нотаріус самостійно вибирає нотаріальний округ шляхом подання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою. Варто відзначити, що конкретна адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса зазначається в додатку до цього реєстраційного посвідчення.

Загальновідомо, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів. Встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає змогу ефективно здійснювати керівництво державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику.

2. Територіальна компетенція посадових і службових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених Законом України «Про нотаріат». Відповідно до

статті 40 Закону України «Про нотаріат», прив'язка місця вчинення нотаріальної дії обмежена конкретним приміщенням, зокрема, приміщення і територія лікарні, госпіталю, де на лікуванні перебуває особа, щодо якої вчиняється така нотаріальна дія, як посвідчення заповіту.

Для військовослужбовців виїзд із військової частини обмежений, тому їм надано право посвідчувати довіреності навіть на нерухоме майно в командирів військових частин за умови, що в пунктах дислокації немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії. Довіреності, заповіти та засвідчення підпису особи (статті 40, 40-1 Закону) посвідчують та засвідчуються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

3. Територіальна компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування. На нашу думку, ця норма характеризується певною непослідовністю законодавця, адже посадовим особам органів місцевого самоврядування дозволяється видавати свідоцтво про право на спадщину, тобто нерухоме майно, і обмежується їхня компетенція щодо посвідчення довіреностей на управління і розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами тощо.

4. Територіальна компетенція консульських установ і дипломатичних представництв України. Нотаріальні дії вчиняються у приміщеннях цих установ, а якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами установи, то вона має бути вчинена в межах консульського округу.

З точки зору обов'язковості, на думку О. С. Кізлова, нотаріальні дії поділяються на обов'язкові та необов'язкові. Цей критерій ґрунтується на позиції того, що є окрема категорія прав, які без їх нотаріального оформлення неможливо реалізувати, тоді як інша категорія прав прямо пов'язана з волевиявленням суб'єкта. На нашу думку, поділ за цим критерієм має досить умовний характер, адже будь-які з прав мають диспозитивний характер, які безпосередньо пов'язані з бажанням особи реалізувати своє право та не можуть

мати характеру примусу, адже потреба у зверненні до нотаріального органу залежить від виду угоди, а не від бажання особи звернутися до відповідного органу [6, с. 32].

Згідно з класифікацією за напрямом цілеспрямованості нотаріального провадження, можемо поділити провадження на такі чотири групи:

1. Провадження, спрямовані на посвідчення безспірного права (видача свідоцтв). Об'єктом правовідносин у цьому випадку є суб'єктивні права осіб. Дії нотаріуса пов'язані з підтвердженням наявного права та не мають правоутворювального значення.

2. Нотаріальні провадження, спрямовані на посвідчення й засвідчення безспірного факту (наприклад, засвідчення правильності копій документів і витягів із них, справжності підписів на документах). Об'єктом охорони в цих правовідносинах є законні інтереси, зміст яких полягає в наданні юридичної вірогідності певним фактам.

3. Провадження, зміст яких зосереджений на забезпеченні охорони майна та документів. Об'єктом охорони під час розгляду подібних нотаріальних справ є забезпечення збереженості певних матеріальних об'єктів.

4. Нотаріальні провадження, спрямовані на надання документам виконавчої сили (вчинення виконавчого напису).

Згідно з класифікацією, запропонованою С. Я. Фурса, можна виділити такі види нотаріальних проваджень:

1. Посвідчення факту перебування громадянина в певному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці, передачі заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам.

2. Посвідчення правочинів, завдання яких полягає в засвідченні нотаріусом їх законності, перевірці правоздатності.

3. Посвідчення безспірних фактів (засвідчення копій документів, справжності підпису

на документах, видача дублікатів документів) [7, с. 11].

За порядком вчинення нотаріального провадження вирізняють нотаріальні провадження, які вчиняються одноразово, та ті, що потребують багаторазового вчинення. Йдеться про можливість вчиняти нотаріальні дії зі спливом певного часу, що є окремим етапом, наприклад, це зберігання документів або майна, а потім повернення майна.

На нашу думку, ця класифікація характеризує зміст нотаріальних проваджень, що підкреслює необхідність правової регламентації етапів нотаріального процесу. Наприклад, у Законі України «Про нотаріат» питання вжиття заходів з охорони спадкового майна передбачає, що такі заходи тривають до прийняття спадщини всіма спадкоємцями або державою.

Результати. У кваліфікації нотаріального провадження потрібно виходити з принципу завершеності, а саме посвідчення прав, фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності. До структури нотаріального провадження варто зарахувати нотаріальну дію, що є основним функціональним елементом і забезпечує динаміку нотаріального провадження, яке охоплює відповідні нотаріальні дії, що в сукупності вирішують певне процесуальне завдання.

Висновки. Дослідивши висловлені в науці визначення поняття нотаріальних проваджень, з урахуванням висловлених і досліджених їх ознак, вважаємо, що на сьогодні дефініція цього поняття є питанням дискусійним: у наукових джерелах зустрічаються ототожнювання понять «нотаріальне провадження» й «нотаріальний процес». У статті під поняттям «нотаріальне провадження» слід розуміти сукупність послідовно вчинюваних нотаріальних дій, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності та послідовного процесу його оформлення.

Література

1. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2017. 40 с.

2. Андрущенко Т. С. Процесуальні аспекти відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 3. С. 16–19.
3. Бондарева М. В. Реалізація спадкових правових відносин в нотаріальному процесі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 84. С. 55–57.
4. Кармаза О. О. Науково-практичний аналіз процедури вчинення нотаріальних дій щодо житла в Україні. Вісник Вищої Ради юстиції України. 2012. № 3 (11). С. 4–11.
5. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.
6. Кізлова О. С. Використання дефініції «договірні зобов'язання» у сучасному законодавстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. Вип. 6-1 (2). С. 30–33.
7. Фурса С. Я. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правових відносин. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2011. Вип. 87. С. 7–12.

References

1. Dolynska, M.S. (2017). Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva pro notarialnu diialnist v Ukraini [Formation and development of notarial legislation activity in Ukraine]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Nauk. Lviv: Lvivskiy nats. un-t imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, T.S. (2015). Protsesualni aspekty vidkryttia notarialnoho provadzhennia shchodo posvidchennia alimentnoho dohovoru [Procedural aspects of opening a notary proceedings regarding the certification of an alimony contract]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 3 [in Ukrainian].
3. Bondarieva, M.V. (2010). Realizatsiia spadkovykh pravovykh vidnosyn v notarialnomu protsesi [Realization of hereditary legal relations in the notary process]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 84 [in Ukrainian].
4. Karmaza, O.O. (2012). Naukovo-praktychnyi analiz protsedury vchynennia notarialnykh dii shchodo zhytla v Ukraini [Scientific-practical analysis of the procedure of committing notarial actions regarding housing]. *Visnyk Vyshchoi Rady yustytzii Ukrainy*, 3 (11) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukraïni Pro notariat (1993). (Law of Ukraine on the Notary Public). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady of Ukrayiny* [in Ukrainian].
6. Kizlova, O.S. (2013). Vykorystannia definitsii «dohovirni zoboviazannia» u suchasnomu zakonodavstvi [The use of the definition of "contractual obligations" in modern legislation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Yurysprudentsiia»*, 6-1 (2) [in Ukrainian].
7. Fursa, S.Ia. (2011). Aktualni pytannia teorii i praktyky notarialnykh pravovykh vidnosyn [Current issues of the theory and practice of notarial law relations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Yurydychni nauky»*, 87 [in Ukrainian].